

Litwa – prawa i obowiązki biegłego psychiatry w procesie karnym

*Lithuania – The forensic psychiatrist's rights
and duties during penal proceedings*

KONSTANTINAS DASKEVIČIUS, JELENA MARCINKEVIČIENE

Z Narodowego Ośrodka Psychiatrii i Narkologii Sądowej w Wilnie (Litwa)

STRESZCZENIE. W załączonej pracy autorzy przedstawiają usytuowanie biegłego psychiatry – eksperta sądowego w „Kodeksie Procesowo-Karnym Litwy”. Omawiają szczegóły trybu i zasad powoływania biegłych, rodzaje opinii wydawanych przez psychiatrów, najczęstsze pytania kierowane do biegłych, przypadki i okoliczności wyłączające udział eksperta. W zakończeniu pracy przedstawiają własne przemyślenia i propozycje zmian w litewskim Kodeksie postępowania karnego.

SUMMARY. The authors of this work discuss the position of the forensic psychiatrist within the Lithuanian Procedural-Penal Code. They give a detailed discussion of the procedure and principles of nomination of experts, the types of opinions issued by psychiatrists, the most frequent questions addressed to experts and cases and contingencies which exclude the presence of experts. In their conclusion the authors present a number of their own reflections and suggest several changes in the Lithuanian Procedural-Penal Code.

Słowa kluczowe: Litwa / biegli psychiatry
Key words: Lithuania / forensic psychiatrists

Do roku 1991 na Litwie nie było centralnego ośrodka psychiatrii sądowej, który koordynowałby pracę biegłych psychiatrów sądowych. Administracja szpitali psychiatrycznych sporządzała listę lekarzy psychiatrów, którzy mogli wydawać ekspertyzy psychiatryczne. Organizacyjnie, metodologicznie i naukowo zagadnieniami psychiatrii sądowej kierowała Moskwa.

Po odzyskaniu niepodległości, w Republice zaczęła się kształtować samodzielna instytucja psychiatrii sądowej. W roku 1992 psychiatry sądowi byli połączeni z biegłymi z zakresu medycyny we wspólnym centrum. W kwietniu 1994 r., w czasie reorganizacji Centrum Medycyny Sądowej i Psychiatrii, utworzono samodzielne Centrum Psychiatrii Sądowej Republiki Litwy. Nazwa tego Centrum zmieniła się w listopadzie 1996 r. Obecna pełna nazwa brzmi: Narodowy Ośrodek

Psychiatrii i Narkologii Sądowej na Litwie (VTPNT). Ośrodek podlega Ministerstwu Zdrowia. Dysponuje dwoma stacjonarnymi oddziałami psychiatrii sądowej (50 łóżek dla aresztowanych i 30 dla niearesztowanych). Posiada 8 komisji regionalnych, które wydają opinie sądowo-psychiatryczne w trybie ambulatoryjnym i wydzieloną komisję narkologiczną. Wyższą instancją jest Centralna Komisja Psychiatrii Sądowej, która opiniuje w sprawach trudnych lub wydaje kolejne ekspertyzy, po opiniach już wydanych w danej sprawie. Narodowy Ośrodek Psychiatrii zatrudnia 189 pracowników, 40 z nich – to psychiatry, eksperci sądowi (biegli sądowi wg nomenklatury polskiej) i 10 psychologów klinicznych – biegłych sądowych.

W roku 1996 Narodowy Ośrodek opracował 2956 ekspertyz z zakresu psychiatrii sądowej, z tego 2476 opinii w sprawach karnych,

480 w sprawach cywilnych i udzielił 1438 konsultacji z zakresu psychiatrii sądowej. U 247 badanych osób stwierdzono niepoczytalność.

Wg KpkL (Kodeksu postępowania karnego Republiki Litewskiej) ekspertyza sądowa jest jednym z dowodów w procesie karnym, który służy do ustalenia okoliczności i faktów mających istotne znaczenie dla sprawy. Wykonywana jest na mocy postanowienia sędziego lub sędziego śledczego przez osobę posiadającą wiadomości specjalne (eksperta). Ekspert przeprowadza badanie, rejestruje jego wyniki w specjalnym protokole (opinii eksperta), mającej samodzielne znaczenie dowodowe.

W art. 86 KpkL przewidziano tylko dwa przypadki, kiedy musi być przeprowadzona ekspertyza:

-
1. dla ustalenia przyczyny śmierci,
  2. ustalenia stanu psychicznego oskarżonego lub podejrzanego, jeśli sąd lub prokurator ma poważne wątpliwości dotyczące poczytalności oskarżonego lub podejrzanego, czy jest on zdolny do śledzenia procesu, czy rozumie istotę swoich czynów i czy ma zdolność kierowania swoim postępowaniem.
-

Po zebraniu informacji niezbędnych do przeprowadzenia ekspertyzy i postawieniu pytań biegłemu (biegłym), sędzia śledczy, prokurator lub sędzia muszą zdecydować w odpowiednim postanowieniu, kto ma opracować opinię. W art. 87 KpkL jest powiedziane, że ekspertyzy sądowe zwykle przeprowadzają eksperci zatrudnieni w odpowiednich placówkach wykonujących specjalistyczne ekspertyzy. W praktyce wszystkie opinie (ekspertyzy) są wydawane w tego rodzaju placówkach, chociaż ustawa przewiduje, że sędzia śledczy, prokurator lub sędzia może zlecić wykonanie ekspertyzy innym osobom. W zależności od wagi sprawy i skali trudności organ procesowy wybiera ośrodek wykonujący opinie lub indywidualnego eksperta. Biegłym (ekspertem) może być osoba

posiadająca wiedzę specjalną z odpowiedniej dziedziny i znajomość metod potrzebnych do wykonania specjalnych badań.

Posiadaną wiedzę specjalną określa naukowa kompetencja eksperta, tj. zdolność do przeprowadzenia potrzebnych badań i udzielenie wyczerpującej odpowiedzi na postawione mu pytania. Dlatego organ procesowy winien zlecać wykonanie ekspertyzy osobom kompetentnym. Gdy ekspertyza wykonywana jest w ośrodku, kompetencję eksperta określa kierownik ośrodka, mianujący konkretnych ekspertów. Ekspert po przeprowadzeniu badań i wydaniu opinii wysuwa końcowe wnioski w swoim imieniu i odpowiada za treść opinii osobiście. W razie potrzeby, w konkretnej sprawie mogą być powoływani także inni eksperci. Jeśli w konkretnej sprawie powołano zespół ekspertów, to przed sporządzeniem opinii dyskutują oni między sobą. Jeśli dochodzą do tych samych wniosków, to sporządzają wspólnie ekspertyzę i razem ją podpisują. Jeśli eksperci mają odmienne zdania sporządzają odrębne opinie. W procesie karnym może być przeprowadzona ekspertyza kompleksowa, np. psychiatryczno-psychologiczna, psychiatryczno-medyczna, psychiatryczno-neurologiczna, psychiatryczno-farmakologiczna.

Każdy ekspert przeprowadza badania tylko w zakresie swojej dziedziny i odpowiada za treść własnej opinii. Przy sporządzaniu opinii kompleksowej sporządza się wspólny protokół badania i formułuje się wspólne wnioski wraz z odpowiedzią na postawione przez organ procesowy pytania. W opinii zawarte są badania przeprowadzone przez każdego ze specjalistów. Jeśli końcowe wnioski oparte są na zdaniu jednego ze specjalistów, to zaznacza się to w opinii. Odpowiedzi eksperta mogą być zdecydowane lub nie (prawdopodobne). Jeśli opinia jest niepełna, niejasna lub mało przekonywająca i nieuzasadniona organ procesowy może wyznaczyć innych ekspertów do sporządzenia kolejnej opinii.

Ekspert jest niezależny od sędziego śledczego, prokuratora, sędziego. Ostateczne wnioski opinii ustala samodzielnie pod-

stawie badania i posiadanej wiedzy. Wg art. 213 KpkL, sędzia śledczy ma prawo być obecny podczas badań, jednak nie może brać udziału w sporządzaniu ekspertyzy, ponieważ jego obecność mogłaby rzutować na obiektywność opinii. Nie może on narzucać swojego zdania, przedstawiać swoich wersji, dokonywać psychologicznego nacisku na eksperta lub żądać od niego skrócenia lub uproszczenia badania.

Obowiązki eksperta sądowego reguluje art. 88 KpkL. Ekspert musi stawić się u sędziego śledczego, prokuratora, sędziego i przedłożyć sporządzoną opinię, odpowiedzieć na postawione mu pytania. Jeśli biegły bez odpowiedniego usprawiedliwienia nie stawi się przed organem procesowym, zgodnie z art. 64 KpkL może być ukarany grzywną do 300 Lt (równowartość 75 USD), a jeśli bez dostatecznego usprawiedliwienia nie stawi się w sądzie może być ukarany grzywną 500 Lt (równowartość 125 USD). Grzywnę wyznacza się stosownym postanowieniem organu procesowego. Biegły może ponieść koszty sądowe, jeśli z powodu jego niestawiennictwa posiedzenie zostało odroczone. Jeśli biegły nie stawia się na kolejne wezwania do sądu może być doprowadzony przymusowo lub ukarany aresztem do 6 miesięcy. Za umyślne wydanie nieprawdziwej opinii, zgodnie z art. 293 KpkL, grozi mu kara pozbawienia wolności od 1 do 4 lat.

Ekspertyzę może wydać tylko biegły nie zainteresowany wynikiem sprawy. W art. 29 i 35 KpkL są przewidziane okoliczności, przy zaistnieniu których ekspert nie może w danej sprawie wydać opinii:

- gdy jest w sprawie poszkodowanym, powodem cywilnym, pozwanym lub jego przedstawicielem, krewnym którejs z tych osób, krewnym oskarżonego czy ustawowo pozwanego,
- brał udział w tej sprawie jako świadek,
- on sam lub krewni są bezpośrednio czy pośrednio zainteresowani wynikiem sprawy,
- ekspert nie jest kompetentną osobą.

Naszym zdaniem listę tę należałoby uzupełnić jeszcze 2 punktami, których nie ma w kodeksie:

- ekspert nie może brać udziału w sprawie, jeśli był lub jest w zależności służbowej od oskarżonego, poszkodowanego, powoda cywilnego, pozwanego,
- jeśli był lub jest lekarzem leczącym badaną osobę.

Ten ostatni punkt najbardziej dotyczy lekarzy psychiatrów, którzy często łączą leczenie jako podstawowy obowiązek i pracę z dodatkowymi czynnościami, które wykonują jako eksperci i odwrotnie. Podstawowe motywy, z powodu których nie można uznać lekarza leczącego za osobę całkowicie bezstronną są następujące: (1) lekarz leczący występujący w charakterze biegłego (eksperta) jeszcze przed ekspertyzą badał swego pacjenta, określał jego stan psychiczny, (2) podczas badania i sporządzania ekspertyzy może dojść do ustalenia, że leczący wcześniej lekarz (obecnie ekspert) popełnił błędy diagnostyczne i lecznicze itp. Podczas sporządzania opinii biegły (leczący uprzednio pacjenta lekarz) może chcieć ukryć swoje błędy lub bronić błędnych wniosków. (3) Lekarz leczący ze swoim pacjentem i jego krewnymi podtrzymuje zaufane, emocjonalnie ciepłe stosunki, co powoduje, że występując jako biegły jest mało wiarygodny. Wymienione okoliczności nie na każdego lekarza mogą wpływać negatywnie i rzutować na jego obiektywność, jednak zawsze pozostaje potencjalne niebezpieczeństwo nieobiektywnego wniosku eksperta.

Ekspert sporządza opinię po otrzymaniu stosownego postanowienia od organu procesowego (prokurator, sędzia śledczy, sędzia) lub ośrodka urzędowego wydającego opinie. Winien otrzymać stosowne materiały (akta sprawy), potrzebną dokumentację lekarską. Organ procesowy powinien postawić pytania, na które ekspert ma odpowiedzieć. Od otrzymania postanowienia nabywa on praw

i obowiązków przewidzianych w przepisach regulujących status biegłego.

W art. 89 KpkL określono prawa eksperta:

-
1. prawo do zapoznania się z materiałami sprawy karnej, dotyczącej przedmiotu ekspertyzy,
  2. prawo uzyskania od organu procesowego dodatkowych materiałów potrzebnych do sporządzenia ekspertyzy,
  3. po otrzymaniu pozwolenia od sędziego śledczego, prokuratora lub sędziego może brać udział w przesłuchaniach podejrzanego, oskarżonego, świadków i innych czynnościach procesowych. Może zadawać pytania podejrzanemu, oskarżonemu, świadkowi dotyczące przedmiotu ekspertyzy,
  4. może być na sali sądowej podczas posiedzenia sądu,
  5. może zaskarżyć działania sędziego śledczego u prokuratora,
  6. może odmówić wydania ostatecznej opinii, jeśli dostarczony materiał jest niepełny, zachodzi potrzeba jego uzupełnienia. Jeśli biegły jest zdania, że postawione pytanie wychodzi poza ramy jego kompetencji, może odmówić wykonania ekspertyzy, podobnie jeśli nie ma stosownej wiedzy specjalnej i praktyki, czyli nie jest w stanie rozwiązać postawionego przed nim problemu,
  7. ma prawo przeprowadzając ekspertyzę ustalić inne okoliczności, ważne dla sprawy, wskazać na problemy i odpowiedzieć na nie, nawet jeśli organ procesowy ich nie postawił, pod warunkiem, że mają one istotne znaczenie dla końcowych wniosków opinii.
-

Zgodnie z art. 211 KpkL w ośrodkach zajmujących się wydawaniem ekspertyz sądowych opinie są wydawane zgodnie z przyjętymi w nich trybem i regulaminem. Regulamin urzędu wykonującego ekspertyzy zatwierdza Ministerstwo Ochrony Zdrowia, Ministerstwo Sprawiedliwości, Prokurator Generalny i Prezes Rady Ministrów. Ten regulamin ma

bardzo ważne znaczenie dla ekspertów, ponieważ na podstawie jego przepisów można rozstrzygnąć wiele kwestii, których nie reguluje kodeks, a ponadto szerzej określa on zadania i uprawnienia eksperta, bardziej szczegółowo omawia warunki i organizację jego pracy.

Eksperta sądowego powołuje się na etapie dochodzenia lub w sądzie, podczas rozprawy. Nie można powołać biegłego po przekazaniu sprawy do sądu, a przed jej wywołaniem. Sędzia, na posiedzeniu wstępnym ustalającym porządek rozprawy, musi zdecydować, czy ekspert ma się stawić na rozprawę, niezależnie od tego czy opinia była wydana podczas dochodzenia lub nie.

Jeśli ekspertyza była wydana podczas dochodzenia, sąd może: (1) skreślić nazwisko eksperta z listy osób wezwanych na rozprawę, załączonej do aktu oskarżenia, jeśli opinia jest wyczerpująca i zrozumiała, wyciągnięte wnioski są zgodne z innymi materiałami sprawy, (2) wezwać go na posiedzenie sądowe:

To ostatnie ma miejsce wówczas, gdy:

-
- opinia jest niepełna, biegły nie odpowiedział wyczerpująco na postawione pytania, zachodzi potrzeba dodatkowych wyjaśnień,
  - ekspertyza zawiera podstawowe błędy, wnioski są nieprzekonywujące, niedostatecznie uzasadnione, potrzebna jest dodatkowa ekspertyza,
  - opinia zawiera sprzeczności pomiędzy wnioskami eksperta a zebraniem w opinii materiałem i wynikami przeprowadzonych badań,
  - w sprawie wydano kilka opinii, a wnioski ekspertów są różne,
  - w sprawie pojawiły się nowe okoliczności, które nie były znane biegłym wydającym opinię podczas dochodzenia,
  - oskarżony, prokurator, obrońca oskarżonego, inni uczestnicy procesu z uzasadnionych powodów nie zgadzają się z wnioskami eksperta i mogą od niego żądać dodatkowych wyjaśnień poprzez stawianie mu pytań podczas rozprawy.
-

Jeśli zachodzi potrzeba stawienia się biegłego na rozprawie, sąd wzywa eksperta bezpośrednio lub za pośrednictwem ośrodka wydającego opinię, a prokurator i obrońca mogą wskazać imiennie eksperta, który ma się stawić. Podczas rozprawy sądowej sędzia proponuje uczestnikom postępowania zadawanie ekspertowi pytań na piśmie lub ustnie. Pytania są wpisywane do protokołu posiedzenia sądowego, a po ich rozpatrzeniu sąd wydaje postanowienie o wezwaniu eksperta na rozprawę. W postanowieniu mogą być zawarte pytania sądu, a także pytania postawione przez obrońcę, oskarżonego, pozostałych uczestników procesu. Ekspert na pytania może odpowiedzieć pisemnie, po sporządzeniu opinii w czasie przerwy podczas rozprawy, jeśli potrzebuje do tego więcej czasu, sąd może zarządzić przerwę w rozprawie. Sporządzoną opinię biegły przedstawia podczas rozprawy, po czym zostaje ona dołączona do akt sprawy. Czynnności biegłego w tej fazie procesu regulują przepisy art. 267, 305 i 319 KpkL.

Opinia biegłego nie jest wiążąca dla organu procesowego, jednak jej odrzucenie musi być odpowiednio uzasadnione. Jeśli to nastąpi, sąd wydaje postanowienie o wydanie kolejnej ekspertyzy. Powtórna ekspertyza jest zlecana innemu ekspertowi lub innym ekspertom (art. 85 KpkL). Opinię taką może ekspert sporządzić na podstawie dotychczasowych ustaleń, jeśli nie jest w stanie odpowiedzieć na pytania organu procesowego, a zachodzi potrzeba wykonania dodatkowych badań, zarządza się wykonanie kolejnej ekspertyzy.

Ekspert jest przesłuchiwany w takim samym trybie jak świadek, uwzględniając jednak jego status, przewidziany określonymi ustawami, ma on prawo sam notować swoje odpowiedzi.

Najczęściej biegły (ekspert) jest przesłuchiwany w następujących przypadkach:

1. kiedy zachodzi potrzeba uściślenia terminologii i konkretnych sformułowań zawartych w opinii,
2. gdy sporządzona opinia wymaga wyjaśnień,
3. gdy opinia zawiera sprzeczności pomiędzy protokołem badania, wynikami badań a jej końcowymi wnioskami,
4. gdy poszczególni biegli mają odmienne zdania,
5. gdy zachodzi potrzeba wyjaśnienia nowych okoliczności, które zaistniały w toku przewodu sądowego.

Oczywiste, że Kpk Litwy w obecnym wydaniu nie jest doskonały pod względem klarowności przepisów regulujących uprawnienia i zadania eksperta. Nie ma w nim wyraźnego podziału statusu eksperta państwowego i niezależnego. Naszym zdaniem, ich prawa i obowiązki muszą się wyraźnie różnić. Nadto, w obecnym kodeksie karnym, przy przeprowadzaniu ekspertyzy psychiatrycznej, nie uwzględniane są prawa człowieka, chociaż taki artykuł (art. 208 Kpk) był w starym kodeksie z roku 1961 i stracił moc w roku 1993. Dlatego, naszym zdaniem, konieczne jest przygotowanie ustawy o ekspertyzie sądowej, regulującej prawa i obowiązki, a także tryb powoływania biegłych do wykonania ekspertyz wszelkich rodzajów.

PIŚMIENNICTWO

1. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija „Lietuvos Respublikos Baudziamojo proceso kodeksas”. Vilnius 1994.
2. Danisevicius P., Kazlauskas M., Palskis E.: Lietuvos TSR Baudziamasis procesas. Mintis, Vilnius 1978.
3. Pijus Posiunas: Teismo ekspertizes pagrindai. Spauda, Vilnius 1994.